

Çevresel Tarih Açısından Bataklık Kurutma ve Göl Islahı: Bilecik Gölü Örneği

Swamp drainage and lake reclamation in terms of environmental history: The Bilecik Gölü example

Kübra Çaylı^{*a}

Makale Bilgisi

Araştırma Makalesi

DOI:

10.33688/aucbd.1638248

Makale Geçmişi:

Geliş: 12.02.2025

Kabul: 26.03.2025

Anahtar Kelimeler:

Bataklık kurutma

Çevresel tarih

İklim değişikliği

Bilecik Gölü

Öz

Bataklıklar, sundukları zengin biyoçeşitlilik ile ekosistem için önemli alanlar olup zaman içerisinde ekonomik nedenlerle dönüştürülmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nde ekonomik nedenlerle başlanan bu dönüştürme çalışmaları Rumeli, Anadolu, Arap coğrafyası gibi oldukça geniş bir alanda yürütülmüştür. Bu alanlardan birisi de günümüzde Bilecik İli'ne bağlı olan Gölü İlçesi'dir. 19. yüzyılda Bursa Vilayeti'ne bağlı bir nahiye olan Gölü, verimli toprakları ve stratejik konumu ile önem taşısa da bataklıklar tarım ve yerleşim faaliyetlerini zorlaştırmıştır. Bataklıkların kurutularak tarıma uygun hale getirildiği Gölü'nde bölgenin coğrafi ve iklim özellikleri dikkate alınmadığından ıslah çalışmaları ekonomik yarardan ziyade çevresel sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada, Gölü'nde yürütülen ıslah çalışmalarının çevresel etkileri Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi arşiv kaynaklarında verilen bilgiler çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir. Arşiv kaynakları haricinde diğer bilimsel çalışmalardan da yararlanılan bu çalışmada, Gölü'ndeki ıslah faaliyetlerinin çevresel ve ekonomik etkilerinin günümüze yansımaları üzerinde de durulmuştur.

Article Info

Research Article

DOI:

10.33688/aucbd.1638248

Article History:

Received: 12.02.2025

Accepted: 26.03.2025

Keywords:

Swamp drainage

Environmental history

Climate change

Bilecik Gölü

Abstract

Marshes, with their rich biodiversity, are crucial to ecosystems but have been transformed over time for economic reasons. In the Ottoman Empire, reclamation works were carried out across vast areas, including Rumelia, Anatolia, and the Arab world. One such area is Gölü, currently in Bilecik Province. In the 19th century, Gölü, previously part of Bursa Province, was valued for its fertile land and strategic location, but its marshes hindered agriculture and settlement. The reclamation efforts to drain these marshes ignored the region's geographical and climatic characteristics, leading to environmental problems instead of economic gains. This study examines the environmental impacts of these reclamation efforts using Ottoman and Republican-era archival sources, along with other scientific studies, and The current reflections of the environmental and economic effects of the reclamation activities in Gölü were also emphasized.

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author: caylikubra@hotmail.com

^aBilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Bilecik/Türkiye, <https://orcid.org/0009-0002-5368-5704>

EXTENDED ABSTRACT

1.Introduction

Marshes are wetlands that are lower in elevation than the surrounding areas, have a water-saturated soil structure, and where groundwater is close to the surface. Offering a rich biodiversity, marshes are natural habitats for plants and animals, and are used for economic activities such as fishing, reed production, and salt production, as well as agricultural irrigation and transportation routes. Marshes provide ecological benefits such as providing habitat for many different species by helping to preserve biodiversity, as well as environmental benefits such as controlling floods, reducing the effects of floods, feeding underground water resources, cleaning water by retaining harmful substances, combating drought, and improving climate conditions. However, these environmental and ecological benefits do not apply to all marsh areas. For example, marshes along rivers can exceed the capacity of the water during heavy rainfall, increasing the risk of flooding (Barbier et al., 1997:1-4). As can be understood from that the function of marshes is directly related to environmental conditions and climatic characteristics, and the geographical characteristics of the region should also be taken into account in the management and improvement of marshes.

But on the other hand marshes, which also have harmful effects due to their environmental and climate characteristics, have been important as a natural source of wealth with economic and cultural value for many civilizations such as the Babylonians, Egyptians, Aztecs, Mesopotamians, Chinese and Indians.

Marshes were not only natural areas, but also vital areas for the survival of civilizations. These natural resources, which were valuable for fishing, hunting and water supply, also played a critical role in shaping the economic structure. However, there have been some changes in the use of marshes throughout history. While ancient civilizations made a living and shelter from marshes, there were some changes in the use of marshes in the Middle Ages. This change was caused by migration, sudden weather changes that caused famine and epidemics, changes in population movements, and the development of agriculture and commercial activities. People who had to leave their lands due to migration and epidemics began to open marsh and forest areas to establish new settlements.

It is seen that the negative effects of activities such as the destruction of forests, interventions that disrupt the natural structure of rivers and lakes, and the drying of marshes began to be felt with cold weather conditions in the period called the “Little Ice Age” which started in the 14th century and lasted until the mid-19th century, and that this process continued with global warming, which started in the mid-19th century and continued until the present day.

The ecological and environmental value of marshes was understood towards the end of the 20th century, when the effects of climate change were intensely felt. The drying up of rivers and lakes or their excessive use as a result of industrial and commercial activities, the loss of their natural functions, the gradual decrease in forest areas caused sudden weather changes and increased the frequency and severity of natural disasters such as floods, inundations and landslides.

The environmental damage caused by climate change and natural disasters has led to important steps being taken globally. In this context, studies have been carried out to protect marshlands, whose ecological and environmental importance has been recognized, with the aim of combating climate change and reducing the effects of natural disasters. These studies, which have been carried out in a wide area such as Europe, America and the Arabian Peninsula since the mid-20th century, have aimed to regain the natural functions of marshes, whose environmental and ecological benefits have been understood, to reduce the negative effects of floods by increasing the water retention capacity of marshes and to contribute to the economy. One of these studies is the Ramsar Convention, which aims to protect and ensure the sustainable use of wetlands. Turkey joined the Ramsar Convention, which was signed in the city of Ramsar in Iran on February 2, 1971 with the participation of approximately 100 countries, in 1994 (Yılmaz, 2013:87).

1.1. Drying of Marshes in the Ottoman Empire: The Gölpazarı Example

As is known in ancient civilizations, marshes were used as shelter and a source of income, but from the 11th century onwards, marshes began to be drained for settlement, epidemics and economic reasons. Although the systematic transformation of marshes and lakes first began in European countries such as the Netherlands and England in the late 16th century, the first steps of this process in the Ottoman Empire were taken in the 19th century. During the draining of marshes, many marshlands were drained, and many European countries, especially the Netherlands and England, and the Ottoman Empire continued their agricultural, trade and animal husbandry activities intensively, accelerating economic development.

This process, which began in the 19th century in the Ottoman Empire, continued until the mid-20th century. One of the regions where these comprehensive studies, which were carried out for the purposes of developing agriculture for economic development, settlement and finding a solution to the malaria problem in the Ottoman Empire, was Gölpazarı, which is currently affiliated with Bilecik Province. Gölpazarı, a township of Bursa Province in the 19th century, has strategic importance due to its fertile lands and proximity to major cities, but studies conducted without considering its geographical structure and climate characteristics have brought environmental problems to the forefront rather than economic benefits. Although the lakes and marshes drained in Gölpazarı facilitated settlement in the region, improved agricultural activities and prevented malaria, the long-term effects of reclamation studies have emerged as environmental problems such as climate change and natural disasters.

The reclamation projects in Gölpazarı aimed to increase the agricultural productivity of the Gölpazarı Plain, reduce malaria by draining the marshes, and create settlement areas for the immigrants. One of the works carried out for these purposes was carried out in 1864. As a result of the examinations made by Ahmet Vefik Pasha in Gölpazarı Lake and the surrounding marshes, work was started to drain the 5,000-acre marsh. When this great work, which would drain the marshes and turn them into agricultural and settlement areas, was completed, two new villages with a capacity of 200 people could be built for the refugees (BOA.MVL. 664/27).

Figure 1. Ahmed Vefik Pasha's plan to dry the lake and marsh in Gölpaazarı.

Source: BOA.MVL. nr: 664/27.

Another important project was the draining of the Gölpaazarı Marsh, which had flooded and swamped the villages of Aktaş, Derecikören, Cıvışkı, Arıcaklar, Dereli, İncirli, Çiftlik, Göladağı and Türkmen, and was causing malaria. The reclamation work to be carried out in such a large area was carried out a private enterprise by lawyer Ahmed Saki Bey and merchant Mehmed Ali Bey. When the project, which cost 1,200-1,500 Ottoman liras, was completed, the region would be free of malaria and the swamp lands could be reused as settlement and agricultural areas (BOA.ŞD. 1223/2).

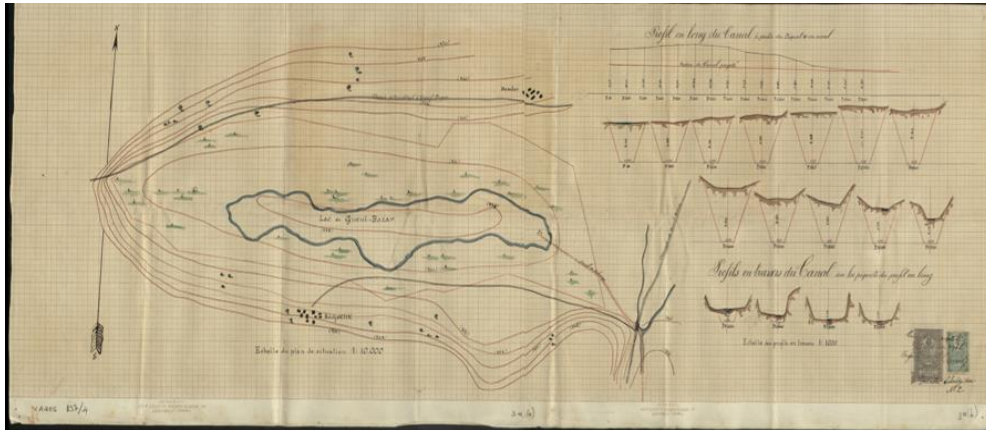

Figure 2. Plans prepared by Ahmed Saki Bey and Mehmet Ali Bey to dry up the lake.

Source: BOA.Y.A.RES. nr:137/4

While these reclamation efforts expanded agricultural lands and built new settlements, Gölpaazarı continued to face difficulties due to its geographical features. Located in the Sakarya River Basin, Gölpaazarı benefits from abundant water and fertile soil, but its topography made it vulnerable to natural disasters such as landslides, floods and inundations. The flat topography of the Gölpaazarı Plain

and the fact that groundwater is close to the surface increased the risk of landslides. One of the largest landslides in Gölpazarı occurred in 1911. After 48 hours of rainfall, many villages, especially Hacıdurmuşlar, Ağahacılar and Bedi (Üzümlü), were damaged. After the landslide, in which many houses were destroyed, some villages had to be moved to safer areas. All necessary aid, such as food and shelter, was provided to the villages affected by the landslide (BOA.DH.MTV. 16/18).

Gölpazarı has been subject to floods and inundations at various times. For example, the landslide risk of Bedi village continued during the republican period and the village was subject to landslides in 1940, 1961 and 1980. As a result, the Ministry of Development and Settlement decided to move the village to another safe location and the village was declared a “disaster-prone area” by the Council of Ministers (BCA.425/299/4). As can be seen, although necessary precautions were tried to be taken in the rehabilitation works carried out in Gölpazarı, population growth and unplanned settlement led to the failure to provide the expected benefits from the rehabilitation works.

2. Methodology

This study aims to examine the marsh drainage and lake reclamation activities that started in the 19th century in Gölpazarı district of Bilecik Province in terms of environmental history. The study focuses on the changes in the geographical and ecological structure of the region during the marsh drainage and lake reclamation activities and the environmental effects of these changes. In this context, the methods used in the marsh drainage and lake reclamation process in Gölpazarı were discussed in relation to the geographical and environmental conditions of the period. In the first stage of the study, literature review was conducted and studies examining the historical and geographical characteristics of Gölpazarı, archive documents, maps and official institution reports such as AFAD were examined.

3. Conclusions

As a result, while the rehabilitation works in Gölpazarı were aimed to support economic development, the fact that the geographical characteristics of the region were not taken into account showed that the expected benefit from the rehabilitation process could not be achieved. In addition, the dried lakes and marshes increased the harmful effects of sudden weather events due to climate change in the following periods and caused environmental damage in the long term. Although efforts were made to prevent the destruction caused by natural disasters in the region both during the Ottoman Empire and the Republic period, they were not successful due to population growth and the lack of construction suitable for the geographical structure of the region.

1. Giriş

Bataklıklar, çevresindeki alanlara göre yüksekliği az olan, suya doymuş toprak yapısına sahip ve yer altı sularının yüzeye yakın olduğu sulak alanlardır. Zengin bir biyoçeşitlilik sunarak bitki ve hayvanların doğal yaşam alanı olan bataklıklar balıkçılık, saz üretimi ve tuz üretimi gibi ekonomik faaliyetlerin yanı sıra tarımsal sulama ve ulaşım yolu olarak da kullanılmaktadır. Bataklıklar, biyoçeşitliliğin korunmasına yardımcı olarak birçok farklı türe yaşam alanı sağlama gibi ekolojik faydasıyla beraber taşkınları kontrol etme, sellerin etkilerini azaltma, yer altı su kaynaklarını besleme, zararlı maddeleri bünyesinde tutarak suyun temizlenmesini sağlama, kuraklıkla mücadele etme ve iklim koşullarını iyileştirme gibi çevresel faydalar da sunmaktadır. Ancak bu çevresel ve ekolojik faydalar, tüm bataklık alanları için geçerli değildir. Örneğin, nehir kenarındaki bataklıklar, yoğun yağışlarda suyun kapasitesini aşarak taşkın riskini artırabilir (Barbier vd., 1997:1-4). Buradan anlaşılıyor ki bataklıkların işlevi çevresel koşullarla ve iklim özellikleri ile doğrudan ilişkilidir ve bataklıkların yönetimi ve iyileştirilmesinde bölgenin coğrafi özellikleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Ancak diğer yandan çevre ve iklim özelliklerinden dolayı zararlı etkileri olan bataklıklar, Babiller, Mısırlılar, Aztekler, Mezopotamyalılar, Çinliler ve Hintliler gibi çok sayıda medeniyet için ekonomik ve kültürel değeri olan doğal bir zenginlik kaynağı olarak önem taşımıştır. İlk yerleşim yerleri olarak deltaları, taşkın ovaları, göl ve akarsu kıyıları gibi sulak alanları tercih eden bu medeniyetler suyu etkin bir şekilde kullanarak sulak alanları kurutmadan verimli taşkın ovalarında tarım ve hayvancılık faaliyetlerini yürütmüşlerdir (Berberoğlu, 2013:9). Örneğin Mezopotamya’da su seviyesinden bir metre yükseklikte bulunan ve “kaplumbağa sırtı” olarak adlandırılan yükseltilerde yaşayan halk, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını bataklıklardan karşılamış ve Mezopotamya’nın sulak topraklarındaki bu zengin çeşitlilik birçok yerleşik topluluğun ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır (Scott, 2023:57).

Bununla birlikte yerleşik hayata geçiş, şehirleşme, nüfusun artması ve ilk devletlerin ortaya çıkışı artan tüketime yönelik mevcut kaynakları yetersiz kılmış ve daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin bataklık alanlardan elde edilemeyen ısınma, barınma, gemi yapımı gibi alanlarda ihtiyaç duyulan kereste için ormanlar yok edilmiştir. Kereste ihtiyacı ile beraber tarım ve yerleşim alanı olarak açılan ormanlar ilerleyen süreçte yerleşik toplumlar için büyük bir tehdit oluşturmuş ve ormansızlaştırma faaliyetleri sel ve taşkın riskini arttırmıştır (Scott, 2023:172-176).

Ormansızlaştırma faaliyetleri, nehir ve göllerin doğal yapısını bozan müdahaleler ve bataklıkların kurutulmasının uzun vadede iklim ve çevre üzerinde etkileri ise 14. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılın ortalarına kadar süren ve *Küçük Buzul Çağı* olarak adlandırılan dönemde soğuk hava koşullarının olumsuz etkileriyle hissedilmeye başlanmıştır. Bu süreç 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan ve günümüze kadar devam eden küresel ısınmayla devam etmektedir.

Bataklıkların ekolojik ve çevresel değerinin anlaşılması iklim değişikliğinin etkilerinin yoğun olarak hissedildiği 20. yüzyılın sonlarına doğru olmuştur. Nehir ve göllerin kurutulması yahut sanayi ve ticari faaliyetler neticesinde aşırı kullanımı sonucu doğal işlevlerini kaybetmeleri, ormanlık alanların giderek azalması ani hava değişimlerine neden olmuş ve sel, taşkın ve heyelan gibi doğal afetlerin sıklığını ve şiddetini arttırmıştır.

İklim değişikliği ve doğal afetlerin çevresel tahribata yol açması küresel anlamda önemli adımların atılmasına yol açmıştır. Bu kapsamda iklim değişikliği ile mücadele, doğal afetlerin etkilerini azaltma gibi amaçlarla ekolojik ve çevresel öneminin farkına varılan bataklık alanların korunması için çalışmalar yürütülmüştür. 20. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa, Amerika, Arap Yarımadası gibi oldukça geniş bir sahada yürütülen bu çalışmalarla çevresel ve ekolojik yararları anlaşılan bataklıkların doğal işlevlerini yeniden kazanmak, bataklıkların su tutma kapasitesini arttırarak sellerin olumsuz etkilerini azaltmak ve ekonomiye katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bu çalışmalardan birisi de sulak alanların korunması ve sürdürülebilir kullanımını sağlamayı amaçlayan Ramsar Sözleşmesi'dir. 2 Şubat 1971 yılında İran'ın Ramsar şehrinde yaklaşık 100 ülkenin katılımıyla imzalanan Ramsar Sözleşmesi'ne Türkiye 1994 yılında dahil olmuştur (Yılmaz, 2013:87).

Günümüze gelindiğinde küresel ısınmayla mücadele devam etse de yetersiz kaldığı görülmektedir. Sanayi, kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtların yoğun bir şekilde kullanımı, ormanların azalması, hızlı kentleşme gibi faktörlerin küresel ısınmayı hızlandırdığı ve iklim değişikliğinin etkilerinin daha belirgin hale geldiği anlaşılmaktadır. İklim değişikliği ve küresel ısınma ile mücadelede bölgenin coğrafi ve iklim özelliklerine uygun olarak bataklıkların korunma altına alınması, doğal afetler ve çevresel tahribat gibi küresel ısınmanın zararlarını azaltmak için ulusal ve uluslararası düzeyde daha kapsamlı politikaların geliştirilmesi son derece önemlidir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma, günümüzde Bilecik İli'ne bağlı Gölpazarı ilçesinde 19. yüzyılda başlayan bataklık kurutma ve göl ıslahı çalışmalarını çevresel tarih açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, bataklık kurutma ve göl ıslahı faaliyetleri sürecinde bölgenin coğrafi ve ekolojik yapısının değişimi ve bu değişimlerin çevresel etkileri üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, Gölpazarı'ndaki bataklık kurutma ve göl ıslahı sürecinde kullanılan yöntemler, dönemin coğrafi ve çevresel koşulları ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında, literatür taraması yapılarak Gölpazarı ile ilgili tarihi ve coğrafi özelliklerinin incelendiği araştırmalar ile arşiv belgeleri, haritalar ve AFAD gibi resmî kurum raporları incelenmiştir.

3. Osmanlı Devleti'nde Bataklıkların Kurutulması, Göllerin ve Nehirlerin Islahı Çalışmaları

Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısının temelini üretim oluşturmaktadır. En önemli üretim kaynağı ise toprağı en verimli şekilde işleyerek yüksek gelir elde etmeyi sağlayan tarımsal faaliyetlerdir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde henüz sanayileşme için yeterli birikime sahip olunmadığından dolayı tarımın geliştirilmesi ekonomiyi canlandırmanın başlıca hedefi olarak görülmüştür. Tarımın geliştirilmesi için boş, çorak ve bataklık araziler ıslah edilmiş ve tarıma açılmıştır. Bataklık kurutma faaliyetlerinde bir diğer hedef muhacirlere iskân sahası bulunması ve sıtmanın önlenmesi olmuştur. Diğer yandan tarımsal ürünlerin kolayca taşınması ve ulaşımı geliştirmek için nehir ve göller ıslah edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda bu amaçlarla başlayan bataklık kurutma nehir ve göllerin ıslahı çalışmaları kanun ve düzenlemelerle sistemli bir şekilde yürütülmüştür. Islah çalışmalarının ne şekilde gerçekleştirildiğine bakıldığında doğrudan vilayetlerin idaresinde yürütüldüğü görülmektedir. İlk olarak ıslahın yapılacağı bölgedeki vilayetlerin haritasının hazırlandığı ıslah çalışmalarında daha sonra vilayet müfettişi, Nafia müdürü, mühendislerden oluşan bir komisyon kurulurdu. Bu komisyonun bölgede yapacağı incelemelerden sonra ıslah faaliyetlerine başlanırdı. Bataklık kurutma faaliyetinde masraflar vilayetlerin kendi bütçelerinden karşılanırdı. Vilayet bütçesinin yeterli gelmediği durumlarda ise Nafia Nezareti ve Maliye Nezareti gibi merkezî yönetimden yardım talep edilirdi. Merkezi yönetimin masrafları karşılayamayacağı durumlarda da ihale usulü uygulanırdı. İhaleye talip olanlar arasında uygun fiyat ve ıslahın ne kadar kısa sürede bitirilebileceği gibi durumlar göz önünde bulundurulurdu. İhaleyi kazanarak araziye ıslah edecek olan imtiyaz sahibi, mühendis, harita, keşif ve rapor masraflarını karşılamakla yükümlüydü. Bununla beraber imtiyaz sahibi, miri arazi kullanım hakkı ve gümrük muafiyeti gibi kolaylıklardan faydalanırdı. Islah çalışmalarının düzenli ve planlı yürütülmesi için ıslah yapılacak bölgede komisyon kurulması şartı vardı. Böylece bölgenin yeniden bataklık oluşumuna izin verilmeyerek arazi sürekli ekilebilir olacak ve buradan alınan vergilerle hazine gelirleri de artacaktı (Öztürk, 2007:309-310; Yılmazçelik ve Erdem, 2017:409-410).

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda başlatılan bataklık kurutma faaliyetleri, Anadolu, Rumeli ve Arap Vilayetleri gibi geniş bir coğrafyada yürütülmüştür. Bataklık kurutma çalışmaları Anadolu'da Konya Ovası, Karaman, Tarsus, Mersin, Adana, İskenderun, İzmit Körfezi ve çevresi, Adapazarı, Bursa, Edirne, Samsun, Tokat, İzmir gibi bölgelerde, Arap coğrafyasında Halep, Hayfa, Bağdat, Basra gibi bölgelerde, Balkan coğrafyasında ise Selanik, Yanya, Tuna Vilayeti gibi çeşitli bölgelerde yürütülmüştür (Çoruh, 2019: 267-294).

Islah faaliyetlerinin yürütüldüğü yerlerden birisi de Gölü Örneği'dir. Gölü Örneği ve çevresi tarımsal üretiminin bolluğu, büyük şehirlere yakınlığı gibi nedenlerden yolların sürekli açık tutulması gereken önemli bir güzergahta yer almaktaydı. Bu yüzden bölgede yürütülen bataklık nehir ve gölün ıslahı çalışmaları hem tarım ürünlerinin kolay bir şekilde büyük şehirlere ulaştırılması hem de tren ve karayolu bağlantısıyla çevre kazalarla ulaşımın sürekli açık tutulması açısından önem taşımaktaydı. Bu bağlamda, Gölü Örneği'ndeki bataklık, nehir ve göl ıslahı çalışmaları yalnızca ekonomik ve ulaşım ihtiyaçlarına yönelik değil, aynı zamanda bölgenin iklim özellikleri, bitki örtüsü ve topoğrafyasına uygun bir şekilde yürütülmesiyle de doğrudan ilişkilidir.

İklim özellikleri, bitki örtüsü ve topoğrafya gibi doğal faktörler yerleşim ve tarım faaliyetlerini şekillendiren en önemli faktörlerdir. Günümüzde Bilecik İli'ne bağlı bir ilçe olan Gölü Örneği'nde da tarım ve yerleşme faaliyetleri bu doğal faktörler çerçevesinde şekillenmiştir. Gölü Örneği Ovası olarak da adlandırılan bölge Bilecik'in az sayıda düz ve hafif eğimli arazi yapısına sahip yerlerinden birisidir. Gölü Örneği, bu düz ve hafif eğimli arazi yapısından dolayı tarım ve yerleşim için uygun bir bölgedir. Sakarya Havzası içerisinde yer alan bölgenin alüvyonlu toprakları tarımsal verimlilik açısından da uygundur. Buna karşın yüzey şekilleri açısından bölgede taşkın riski yüksektir. Gölü Örneği'nin düz ve hafif eğimli arazi yapısı ve suya doymuş toprağı yağış zamanlarında bataklıkların oluşumuna zemin

hazırlamıştır. Bu bataklık araziler bölgede iskânı zorlaştırmış, tarımsal faaliyetlere izin vermemiş ve havayı kirleterek halkın sağlığını tehdit etmiştir. Tüm bu olumsuz faktörlerin bir araya gelmesiyle bölgede bataklıkları ve gölü kurutmak zorunlu hale gelmiştir. Bu ıslah çalışmalarına geçmeden önce Gölpazarı'nın idari yapısı ve coğrafi özelliklerini izah etmek faydalı olacaktır.

4. Gölpazarı'nın İdarî Yapısı

Yerleşim yeri olarak Gölpazarı'nın tarihi Hititler, Frigyalılar ve Roma dönemine kadar dayanmaktadır. Nitekim bu dönemlere ait kalıntılar bölgede yerleşimin oldukça eski olduğunu kanıtlar niteliktedir. Gölpazarı ve çevresi MÖ 1200'lü yıllarda Frigler'in idaresindeyken daha sonra sırasıyla Lidya, Pers ve MÖ 334'te de İskender İmparatorluğu'na katılmıştır. MÖ 3. yüzyılın başlarında Bitinya Krallığı idaresinde olan Gölpazarı, MÖ 1. yüzyılda Roma, M.S. 395'te bu imparatorluğun parçalanması üzerine, Doğu Roma (Bizans) Devleti'nin yönetimine geçmiştir (Başkaya, 2011:139).

Osmanlı Beyliği'nin 1299'da Bilecik'i ele geçirmeleriyle Gölpazarı'nın Bizans hakimiyeti son bulmuş ve bölgede Türk hakimiyeti başlamıştır. Gölpazarı, Osmanlı Beyliği'nin önemli bir merkezi olan Bilecik'in Küplü, Pazarcık, Yarhisar, Lefke ile beraber beş idari birimde yer almıştır (Emecen, 1992:155). Gölpazarı, 15. ve 16. yüzyıllarda ise Hüdavendigâr Sancağı'na bağlı 28 nahiyeden birisiydi. 1850 yılında merkez sancak olarak Hüdavendigâr, Karahisar-ısaşib (Afyon), Kütahya, Bilecik, Erdek, Biga, Karesi, Ayvalık sancaklarından meydana gelen Hüdavendigâr Eyaleti kurulmuştur. 1856 yılında kaza sayısı 123 olan Hüdavendigâr Eyaleti aynı adı taşıyan merkezi Bursa, Kite, Mudanya, Tirilye, Gemlik, Karacaşehir, Bilecik, Yenişehir, İznik, Gölpazarı, Lefke, Pazarcık, Yarhisar, Söğüt, Kirmasti, Domaniç, Kepsut, Balat, Atranos, Harmancık, Gökçedağ, Mihaliç, Aydıncık, Pazarköy, İnegöl olmak üzere yirmi dört kazadan oluşmuştur (Emecen, 1998:285). Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında konaklama yeri olarak kullanılan Gölpazarı o dönemde Göl adıyla anılmıştır. Gölpazarı diğer bölgelere göre daha merkezi konumda olduğundan bölgenin güneyinde yer alan gölün kenarında büyük bir pazar kurulmaya başlamış ve Göl, Resulşel (en eski adı), Dönen, Akçaoba, Akçaova gibi çeşitli isimlerle anılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Cumhuriyet döneminde ise "gölün pazarı" anlamına gelen Gölpazarı adını almıştır (Batur, 1964:3279).

Bilecik Kazası'nın kuzeydoğusunda yer alan Gölpazarı, 19. yüzyılın ikinci yarısında Ertuğrul Sancağı'na bağlı ve 55 köyden oluşan bir nahiye merkeziydi. Gölpazarı'nın köy sayısının fazla olması nedeniyle idari yapısında değişiklik yapılması söz konusu olmuş ancak bu gerçekleşmemiştir. 1888 yılında Gölpazarı Nahiyesi'nin Söğüt Kazası'na bağlanması önerilmişse de Söğüt Kazası ile Gölpazarı Nahiyesi arasındaki coğrafi yapıdan dolayı kaza ile hiçbir bağlantısı olmayan Gölpazarı için bu düzenleme uygun görülmemiştir. Gölpazarı'nın giderek artan nüfusu ve merkeze uzaklığı nedeniyle 1891 yılında bazı köy muhtarları köylerinde nüfus şubesi açılması talebinde bulunmuştur. 1908 yılında ise kaza statüsünde olması kararlaştırılmışsa da bütçe yetersizliği nedeniyle ertelenmiş ve Gölpazarı mevcut statüsünü korumuştur. 1915 yılında Bilecik'e bağlı bir nahiye olarak kalmaya devam eden Gölpazarı'nın idari durumu değişmeden devam etmiştir (Demiryürek, 2011:35-36).

Fransız coğrafyacı ve seyyah Vital Cuinet, 19. yüzyılın sonlarında Gölpazarı'nda 60 cami ve mescit, 3 medrese, 30 okul, 3 kilise, 4 han, 28 dükkân ve 2 hamam olduğunu bildirmiştir. Cuinet, nahiye'nin nüfusu ile ilgili de bilgilere yer vermiş yaklaşık 10 bin Müslüman ile yaklaşık 3 bine yakın Ermeni olmak üzere Gölpazarı Nahiyesi'nin toplam nüfusunun 13 bin olduğunu belirtmiştir. Vital Cuinet'e göre oldukça verimli topraklara sahip nahiye ipekböcekçiliğin merkezi sayılmaktadır. Bunun dışında bölgede yaygın olarak dut ağaçları, üzüm bağları, tütün, her çeşit meyve ağacı ve haşhaş yetiştirilmektedir (Cuinet, 1895:175-176).

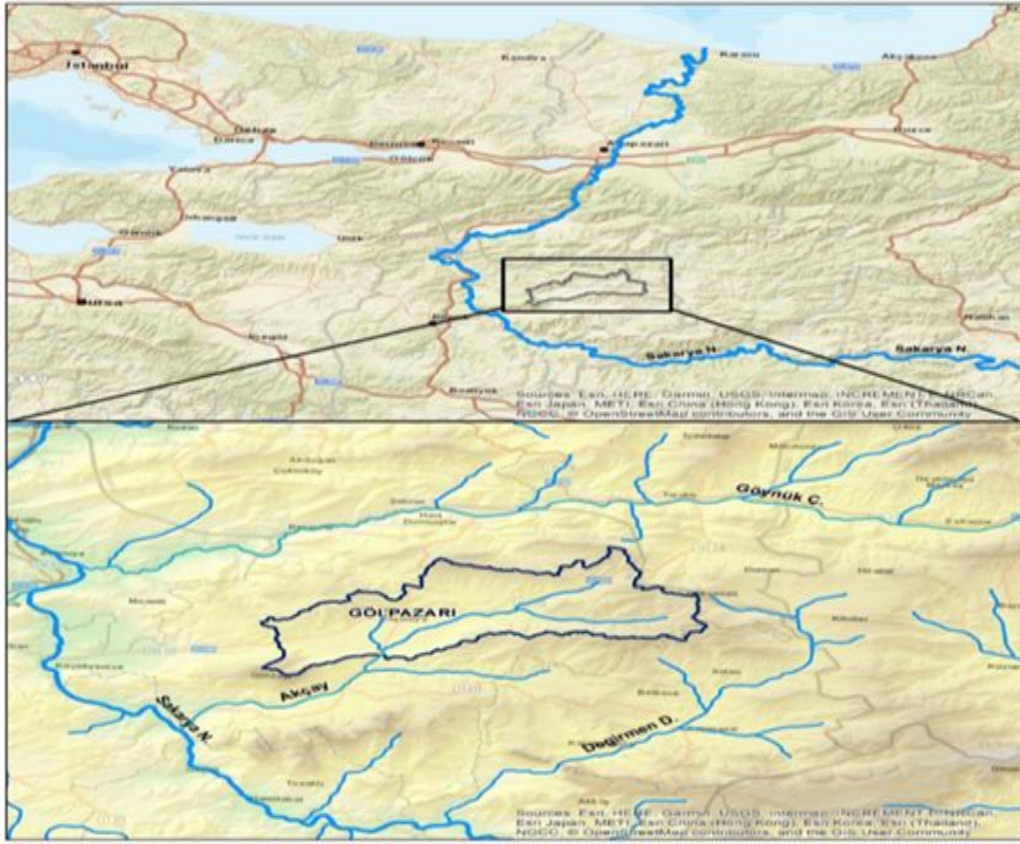
Vital Cuinet'in belirttiği gibi tarımsal üretiminin bolluğu, büyük şehirlere yakınlığı gibi nedenlerden yolların sürekli açık tutulması gereken önemli bir güzergahta yer alan Gölpazarı coğrafi konumu itibarıyla önemini korumuştur. Milli Mücadele döneminde bölge savunma amaçlı kullanılmış, Kütahya-Eskişehir Muharebesi'nden sonra (10-24 Temmuz 1921) bölge halkının Yunan baskısından korunmak için Bilecik merkezden Gölpazarı'na yerleştiği hatta bir süre Bilecik Sancağı'nın yönetiminin Gölpazarı'ndan idare edildiği görülmüştür (Bilgin, 2012:11).

Gölpazarı'nın bu stratejik önemi idari yapısına da yansımış, Cumhuriyet dönemine kadar Hüdavendigâr Vilayeti Ertuğrul Sancağı'nın merkez kazası olan Gölpazarı, 1924 yılında il statüsüne kavuşan Bilecik'e bağlı bir nahiye merkeziyken 1926 yılında ise Bilecik İli'ne bağlı bir ilçe merkezi olmuştur. Gölpazarı'nın idari tarihini kısaca ele aldıktan sonra, bölgede gerçekleştirilen ıslah çalışmalarının yürütülmesinde belirleyici bir etken olarak bölgenin fiziki coğrafya özelliklerine değinmek yerinde olacaktır.

5. Gölpazarı'nın Fizikî Coğrafyası

Günümüzde Bilecik İli'ne bağlı ilçe merkezi olan Gölpazarı, kuzeyde Geyve ve Taraklı, doğuda Yenipazar, güneyde İnhisar ve Söğüt, batıda ise Bilecik Merkez ve Osmaneli ilçeleri ile çevrilidir. Yüzey şekillerinin kuzeyden güneye doğru yüksek ve çukur sahalar şeklinde sıralandığı Gölpazarı'nın kuzeyinde plato ve tepelik alanlar, orta kısmında Gölpazarı ve Karaağaç Ovaları gibi düzlük alanlar ve güneyinde ise yine plato ve engebeli arazilerin olduğu alanlar yer almaktadır. Gölpazarı güneybatıdan Sipahi Dağları, kuzeyden Sarıçam-Maldere, güneyden Mamak, Kurşunlu köyünün batısından Kurşunlu-Göldağı ve Küçük Yenice köyünün doğusundan doğru ise Meryem Dağları ile çevrilidir. Bölgenin en önemli akarsuları Bilecik ve Gölpazarı'nı birbirinden ayıran Sakarya Nehri'dir. Kızılçay, Sürümçayı, Akçay, Yenipazar Çayı ve Göynük Suyu bölgenin diğer önemli akarsularıdır (Batur, 1964:3280).

Gölpazarı Ovası'nın doğusunda Uludere Vadisi, Kızılçay Vadisi, batısında Derbent Vadisi (Dikenli Boğaz), eğimin fazla olduğu kuzey kenarında Alıç Platosu ve Aktaş Platosu, güneyinde Göl Dağı dağlık sahası ile Sürüm (Erbis) Çayı Vadisi, güneydoğusunda Dokuz Platosu yer almaktadır (Başkaya, 2011:136-137). Gölpazarı'nın kuzeyinde, kuzeybatısında ve kuzeydoğusunda alüvyal ve orman toprakları yer almaktadır. Alüvyal toprakların Gölpazarı ovasında genişlediği bölgenin güney batısında Kurşunlu Ovası olarak adlandırılan ve gölün bulunduğu alan sıtma hastalığının artması neticesinde 1963 yılında Devlet Su İşleri tarafından kurutulmuştur. Günümüzde tarımsal faaliyetlerin olmadığı ve tamamen kuru olan bölge mevsimsel yağışların olduğu zamanlarda bataklık haline gelmektedir (Gülbüz ve Seyitoğlu, 2014:13).

Şekil 1. Bilecik Gölpaşarı Haritası

Kaynak: Özkadioğlu, M. (2018).

Bilecik'in birbirinden farklı özelliklere sahip topoğrafyası bölgenin eğim ve yükselti değerlerine de yansımıştır. Buna göre şehrin en düşük eğime sahip alanları Karaağaç Ovası, Osmaneli Düzlüğü, Yenipazar Havzası, Sakarya Nehri Vadisi ve kollarının oluşturduğu düzlükler ile Gölpaşarı Ovasıdır. (Başkaya, 2018:99) Bilecik'in topoğrafik özelliklerine göre yeraltı su seviyesi oldukça yüksek olup bölgenin sivilaşma riski en yüksek yerlerinden birisi de Gölpaşarı'dır (Alkan, 2022:56).¹

Gölpaşarı, denizden yüksekliğinin ortalama 600-900 metre arasında değiştiği, eğimin az olduğu ve Sakarya Nehri havzasında yer aldığı için verimli toprak yapısıyla Bilecik'in tarıma en uygun alanlarından birisidir (Menteşe ve Koca, 2022:397). Bu durum tarımsal ürünlerin çeşitliliğine de yansımıştır. Örneğin, Çımışkı Köyü ve çevresinde meyvecilik, Beşevler Mahallesi ve Kurşunlu Köyü'nde ayçiçeği tarımı ve hayvancılık yapılmaktadır. Gölpaşarı Ovası'nın doğusu ile Akçay ve Arıcaklar da şekerpancarı, Gölpaşarı Ovası'nın güneyinde yer alan Türkmen, Kümbet ve Üzümlü köylerinde ise bağcılık başlıca gelir kaynaklarındandır. Bununla birlikte, geçmişte ovada üretilen ancak günümüzde daha az üretilen ürünler de vardır. Örneğin, göl kenarında yetiştirilen çeltik, gölün kurutulması ile ortadan kalkmıştır. Balkanlardan gelen göçmenlerin ovada yetiştirdiği tütün ve gölün kurutulmasına bağlı olarak haşhaş üretimi de artık yapılmamaktadır. Yine eskiden bol miktarda üretimi yapılan kavun ve karpuz türü ürünler de artık eskisi kadar fazla üretilmemektedir (Özgür, 1990:408-

410). Gölü'nün iklim özelliklerine bakıldığında Marmara ve Karadeniz iklimleri arasında geçiş özelliği taşıdığı görülür. Yarı nemli iklim özelliğine sahip bölgede, yağışların çoğu kış aylarında gerçekleşirken, yazlar ise nemlidir. Bölgenin kuzeyine doğru gidildikçe yağış miktarı artar. Gölü Ovası'nda tek yıllık bitkiler yetişir ve tarımsal açıdan verimlidir. Ovanın yüksek kesimlerinde ve ilçe merkezinin üst kısımları ile kuzeybatı yamaçlarında ise ormanlık alanlar mevcuttur (Özkadıoğlu, 2018:5-6).

Gölü'nün tarıma uygun bir alan olması fiziki coğrafya özellikleri sebebiyle yerleşim alanı olarak da bölgeyi cazip hale getirmiştir. Nitekim 19. yüzyıl sonrasında bölgede kurutulan bataklıklara muhacirlerin iskân edilmesiyle ziraata uygun hale getirilen bu toprakları muhacirler ve bölge halkı işleyerek geçimlerini temin etmişler tarımsal üretimin artmasına katkıda bulunmuşlardır. Böylece Gölü'nde hem nüfus hem de tarımsal verimin artmasıyla bölge kaza merkezi olarak gelişimini sürdürmüştür. Öte yandan Gölü'nün fiziki coğrafya özelliklerinden dolayı ıslah çalışmalarından beklenen verim kalıcı olamamıştır. Gölü'nde kum ve çakıllı zemini ile yeraltı su seviyesinin yüksekliği bölgenin neredeyse tamamında sivilaşma riskinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum tek başına bir zarara sebep olmasa da sel, heyelan ve deprem gibi doğa olaylarında toprağın kütleler halinde akmasına, yer değiştirmesine sebep olmaktadır. Fiziki coğrafya şartlarına uygun tarım ve iskân faaliyetinin olmadığı bölgelerde bu gibi afetlerin verdiği tahribatta büyük olmaktadır. Nitekim Gölü da aşağıda görüleceği gibi zaman zaman sel, heyelan ve sıtma gibi salgın hastalıkların olduğu çeşitli afetlere maruz kalmıştır.

6. Gölü'nde Bataklıkların Kurutulması ve Gölün Islahı

Bataklıklar, yer altı su seviyesinin yüksek olduğu, toprağın yapısının gevşek ve suya doymuş olduğu alanlardır. Bu alanlar tarım arazisi olarak elverişli olmadığı gibi yerleşim yeri açısından da riskli yerlerdir. Ancak Osmanlı Devleti'nde ekonominin geliştirilmesi için 19. yüzyıla kadar boş durumda olan bu araziler elverişli hale getirilerek tarım ve iskân arazisi olarak kullanıma açılmaya başlanmıştır. Bataklıkların kurutulmasıyla elde edilen arazilerde tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi elbette ki ekonomik gelişme için tek başına yeterli değildir. Bunun için tarım ürünlerinin nakliyesinde büyük öneme sahip yolların ve köprülerin düzenli bir şekilde bakım ve onarımının da yapılması gerekmektedir.

Tüm bu sebepler doğrultusunda bataklık kurutma faaliyetlerinin yürütüldüğü bölgelerden biri de 19. yüzyılda Hüdavendigâr Vilâyeti'ne bağlı olan Gölü Nahiyesi'dir. Gölü'nün fiziki coğrafya özelliklerinde belirtildiği gibi yeraltı su seviyesinin yüksekliği ve düz arazi yapısından dolayı bölge sel ve taşkın gibi afetlere sıkça maruz kalmıştır. Toprak suya doymuş olduğu için yağmur sularının hızlı bir şekilde akması akarsuların taşmasına, yerleşim yerleri ve tarım arazilerinin sular altında kalmasına neden olmuştur.

Konuyla ilgili bir örnek 1846 yılında yaşanmıştır. Hüdavendigâr Vilâyeti'ne bağlı İnegöl, Pazarcık ve Gölü kazalarındaki birçok köy aşırı yağışların etkisiyle sular altında kalmıştır. Hem geçim kaynaklarını hem de yerleşim yerlerini kaybeden halk gıda temin etmekte dahi oldukça zor durumda kalmış ve Hüdavendigâr Vilayeti'ne gönderdikleri arzuhalde kalacak yer ve gıda teminiyle ilgili acil yardım talep etmiştir.

Hüdavendigâr Vilayeti müşiri Mustafa Nuri Paşa, 19 Ocak 1846 tarihinde konuyu Dersaadet'e iletmiş ve İnegöl, Pazarcık, Gölpazarı kazalarına borç olarak tohumluk ve yemeklik buğday verilmesini talep etmiştir. Mustafa Nuri Paşa'nın talebi olumlu karşılanarak, Gölpazarı kazası halkına 250 bin, Pazarcık ve İnegöl kazaları halkına da 40'ar bin kuruş ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca afetzedelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Gölpazarı'na 10 bin, İnegöl ve Pazarcık'a 6 bin kilo buğdayın gönderileceği ve gönderilen buğdayların gelecek sene bu köylerin mahsulatından geri alınacağı ifade edilmiştir. Böylece Vilayet müşiri Nuri Paşa'nın borç olarak istediği buğday yardımı da karşılanmıştır. Afetzedelere yapılacak yardımların masraflarının ödenmesi için de konu Maliye Nezareti'ne havale edilmiştir (BOA.C.İKTS.8/397).

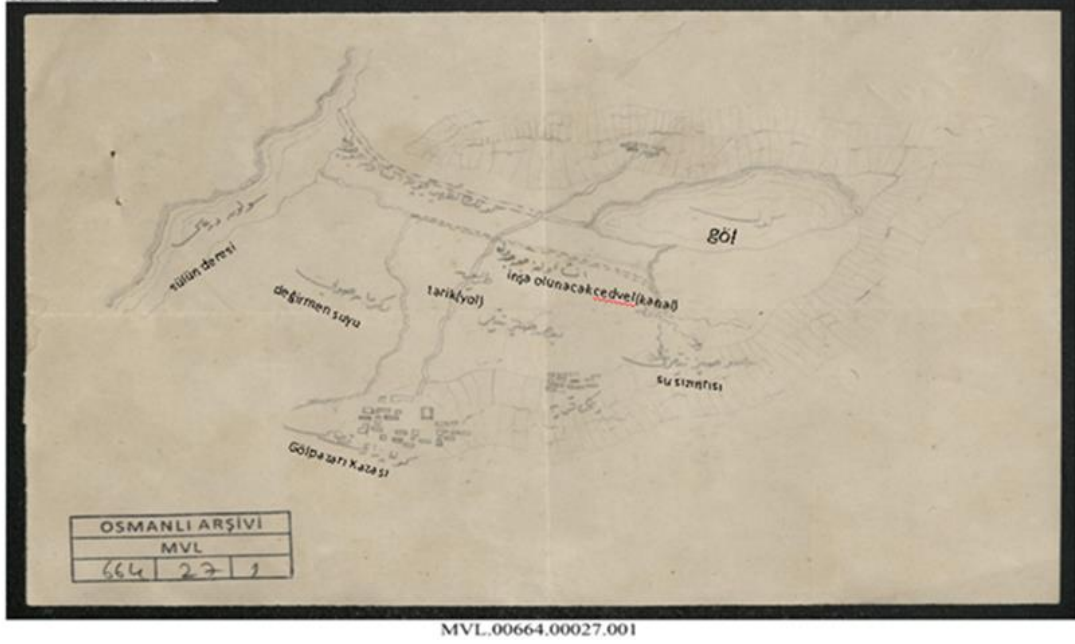
Maliye Nazırı Nafiz Paşa tarafından yazılan 3 Mart 1846 tarihli cevapta ise bölge halkının çoğu ipekçilik gibi geliri yüksek mahsullerin ticaretiyle meşgul olduklarından geçimlerini sağlayacak yeterli gelire sahip oldukları ve bu yüzden Gölpazarı kazası için talep olunan 250 bin kuruşun ödenemeyeceği dile getirilmiştir. Bununla birlikte ekim zamanı yaklaştığında çevre köylerden tohumluk yardımı yapılabileceğinden istenilen tohumlukların da buralardan sağlanabileceği ifade edilmiştir. Talep edilen akçe yardımının yarısı olan 125 bin kuruşun da borç olarak verileceği bildirilmiştir (BOA.A. MKT.37/9).

Görüldüğü gibi vilayet müşiri Mustafa Nuri Paşa'nın yardım talebi Maliye Nezareti ve Meclis-i Vâlâ tarafından uygun görülmeyle bölge halkının kendi geçimlerini sağlayabilecek gelirlere sahip oldukları gerekçesiyle reddedilmiştir. Öyle anlaşıyor ki merkezî yönetim, afet giderlerinin yerel kaynaklar kullanılarak karşılanabileceği durumlarda masrafların ödenmesi ve afet yönetimi konularını taşra yöneticilerine devretmiştir. Bu yaklaşım ile yerel yönetimlerin olağanüstü durumlar karşısında gerekli müdahaleleri kendi imkanlarıyla gerçekleştirmeleri teşvik edilerek devlet bütçesinin gereksiz harcamalar yapmasının önüne geçilmiştir.

Bir başka afet örneği ise Gölpazarı'na ismini veren gölün bulunduğu bölgede yaşanmıştır. Günümüzde Kurşunlu Ovası olarak adlandırılan bölgede yer alan göl, şiddetli yağışlarda taşarak çevresinde bataklıkların oluşmasına sebep olmuştur. Bölgede oluşan bataklıklar havayı kirleterek salgın hastalıklara da yol açmıştır. Gölpazarı halkının şikayetleri üzerine Hüdavendigâr Sancağı'nda teftişte bulunan Ahmed Vefik Paşa, Gölpazarı'nda da incelemelerde bulunmuştur. Ahmed Vefik Paşa yaptığı incelemeler sonucunda yerleşim yeri ve tarım arazisi olarak elverişsiz kalan bu bölgede ıslah çalışmalarının yürütülmesi gerektiği üzerine bir rapor yazmıştır. Ahmed Vefik Paşa, 5 Ocak 1864 tarihli raporunda Gölpazarı Kazası'nda yer alan gölün sürekli taşarak çevresindeki arazileri sular altında bıraktığından gölün kurutulması gerektiğini dile getirmiştir.

Buna göre, gölün etrafından taşarak göl mecrasını aşan sular 5 bin dönüm araziye çamur altında bıraktığından arazinin temizliği için öncelikle bölgenin haritası çıkarılarak kanalların yapılacağı yerler belirlenmiştir. Öncelikli olarak gölün civarında biriken taşkın sularının iki kanal açılması ve bu kanallardan akıtılmasıyla bataklık arazi kurutulacaktı. Bataklıkları kurutmak için 200 drenaj kuyusu açılacak ve 30 günde kuyu kazma işlemi bitecekti. Böylece 5 bin dönüm arazi hem ziraat için elverişli hale gelecek hem de hayvanlar için otlak alan elde edilecekti. Ahmed Vefik Paşa'nın raporunda sunduğu

ve aşağıda yer alan plana göre gölün batı ucundan açılacak olan kanal gölün batısında yer alan Sülün Deresi'ne akıtılacaktı. Ayrıca gölün güneyinden akan su sızıntıları da güneyde açılacak kanal ile Değirmen Dere'ye akıtılacaktı. Böylece göl çevresindeki yerleşim yerleri olan Gölpazarı kazası ve Yeniköy taşkından muhafaza edilmiş olacaktı.

Şekil 2. Ahmed Vefik Paşa'nın Gölpazarı'ndaki göl ve bataklığı kurutmak için hazırladığı plan.

Kaynak: BOA.MVL. nr:664/27.

Ahmed Vefik Paşa raporunda bu 5 bin dönüm arazinin muhacir iskânı için de uygun olduğunu ifade etmiştir. Buna göre temizlenmiş olan 5 dönüm arazinin 2 bin dönümü köy halkına 100'er kuruştan satılarak bu satıştan elde edilen gelirle kalan 3 bin dönüm arazi yeni iskân sahası olarak inşa edilebilecekti. Bu yeni iskân sahasında 100'er haneden 2 yeni köy inşa edilecek ve böylece 200 muhacirin iskân sorununa da çözüm bulunmuş olunacaktı. Ahmed Vefik Paşa Gölpazarı'nda yer alan gölün kurutulması ile ilgili daha önce de benzer teşebbüslerin olduğunu ancak zamansızlıktan bir türlü çalışmalara başlanamadığını dile getirdiği raporunda göl kurutulduğu takdirde hazinenin de gelirinin artacağını ifade etmiştir.

Meclis-i Vâlâ'da olumlu karşılanan Ahmed Vefik Paşa'nın raporu bölgede gerekli incelemelerin yapılması ve çalışmanın ne kadar masrafa mal olacağını bildirilmesi için İzmit Mutasarrıflığı'na havale edilmiştir. 31 Mart 1864 tarihinde İzmit Mutasarrıflığı Meclisi tarafından Sadrazamlığa sunulan mazbatada daha önce arz edilen 25 Şubat 1864 tarihli ve 35 numaralı yazıda belirtildiği gibi Gölpazarı'ndaki gölü kurutmak için çalışmalara başlandığı ve yakın zamanda çalışmaların biteceği ifade edilmiştir (BOA.MVL.664/27, 666/6 ve 672/4). 5 Ocak 1864 yılında Ahmed Vefik Paşa'nın raporu üzerine Gölpazarı'nda bulunan gölün kurutulması için teşebbüs edilmiş ve 31 Mart 1864 tarihli İzmit Meclisi'nin mazbatasında ifade edildiği gibi çalışmaların sona ereceği bilgisi yer almış olsa da ıslah

çalışmalarının akıbeti ile ilgili yeterli bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak bununla birlikte ilerleyen dönemlerde aynı bölgede bataklıkların varlığının devam ettiği ve hatta bataklıkların sıtmaya sebep olduğundan bölge halkının şikayetleri üzerine yeniden ıslah çalışmalarına başlandığı görülmektedir (BOA.ŞD.1223/2, BCA.158/111/1). Öyle anlaşıyor ki 1864 yılındaki bu teşebbüsün akıbeti ne olursa olsun bölge tamamen bataklıklardan temizlenememiş ve aynı sorunlar ilerleyen dönemlerde de yaşanmaya devam etmiştir.

Gölpazarı'ndaki gölün ve bataklıkların kurutulması çalışmalarında hem güvenliği sağlamak hem de çalışmaları aksatmamak için yolların sürekli olarak açık tutulmasına da dikkat edilmiştir. Ulaşımın güvenli bir şekilde yürütülmesi için karayollarının bakımı, akarsu üzerine köprü inşa edilmesi gibi çalışmalar yürütülmüş ancak kimi zaman da bakım-onarım çalışmaları aksamış ve bu da yeni sorunlara neden olmuştur. Konuyla ilgili bir örnek Gölpazarı'nda 1903 yılında meydana gelmiştir. Gölpazarı halkı Sakarya Nehri üzerinde köprü olmamasından dolayı çevre köy ve kazalara sallarla ulaşmak zorunda kalmıştı. Güvenli olmayan bu ulaşım şekli Gölpazarı halkını tedirgin etmişti. Gölpazarı halkının konuyla ilgili şikayetleri üzerine 1903 yılında Hüdavendigâr Vilayeti teftiş heyeti tarafından bölgede incelemeler yapılmıştır. 25 Ağustos 1903 yılında teftiş heyeti tarafından sunulan rapora göre Bilecik'ten Gölpazarı'na kadar olan yolun yapılarak Sakarya Nehri'ne tesadüf eden kısmına da ulaşımın devamını sağlamak için bir köprü inşa edilmesi gerektiği, yol ve köprü masrafının yaklaşık olarak 78 bin kuruşa mâl olacağı bildirilmiştir.

Masrafları karşılamak için gerek vilayet bütçesinin gerekse hazine bütçesinin yetersiz kalmasından dolayı ıslah çalışmalarının ihale usulü yürütülmesine karar verilmiştir. Ancak kereste fiyatının yüksek oluşu ihaleye sunulan fiyatı da hayli yükseltmiş ve bu yüzden ihaleye talep de olmamıştır. Masrafların yaklaşık 170 bin kuruştan aşağı olamayacağı ifade edilmiş ve bu masrafın bölgeden alınan aşar vergisinin 3 bin lira arttırılarak karşılanabileceği dile getirilmiştir. 25 Ağustos 1903 tarihinde Turuk ve Meabir İdaresi'nce yol ve köprü yapımının 78.985 kuruş olarak belirlendiği masrafın ne Vilayet tarafından ne de Nezaret tarafından karşılanmasının mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Ancak bununla birlikte söz konusu yol ve Sakarya Nehri üzerine yapılacak köprünün hem bölge halkının güvenli şekilde ulaşımının sağlanması hem de kereste ve tarım ürünlerinin kolay bir şekilde nakliyesi ile hazinenin gelirleri de artacağından yol ve köprü yapımının en uygun şekilde yapılması gerekmektedir.

Islah çalışmasının masraflarının karşılanmasına yönelik belirsizlik devam ederken çalışmanın önemini anlatmak üzere Şûra-yı Devlet azası Kâmil Bey ve Meclis-i Maliye azası Ahmed Bey 7 Eylül 1903 tarihinde sadrazama bir yazı sunmuşlardır. Yazıda köprü ve yolun yapılmasının sağlayacağı kazançlar anlatılmış yapılacak köprü inşası ile bölge halkının nehir üzerinden ulaşımı güvenli sağlayabileceği gibi demiryolundan da istifade edilebileceği ifade edilmiştir². 15 Ekim 1903 yılında Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından Sadaret'e sunulan tezkirede ise nezaret tarafından yeniden keşif yapıldığı söz konusu yol ve köprü yapıldığı takdirde Gölpazarı nahiyesinin 80'e yakın köyü ile çevre kaza ve nahiyelerin sallarla Sakarya Nehri'nden geçerken pek çok zorlukla karşılaştıklarından bu müşküllerinin giderilmiş olacağı ifade edilmiştir.

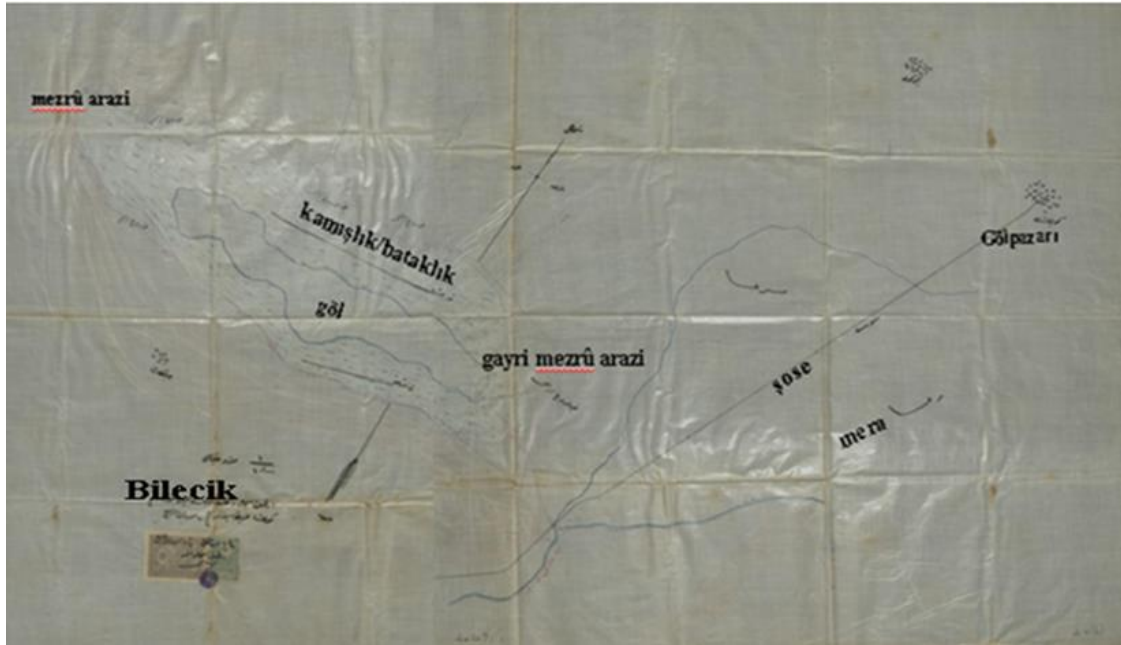
Sadarettin gelen cevapta ise Bilecik'ten Gölü'ne kadar olan yolun yapılması ve bu yolun Sakarya Nehri tarafına köprü inşasının uygun olduğuna karar verilmiştir. Buna göre; köprünün kazıkları, ahşap döşemeleri, yolun yapımı gibi giderlerle beraber toplam masraf için 78.900 kuruş gerekmektedir. Ancak köprü yapımı için gereken kereste fiyatının hayli fazla olmasından dolayı köprünün kazık ve döşemelerinin meşeden ve diğer kısımlarının da çırallı çamdan olacak şekilde inşa edilmesi kararlaştırılmıştı. Köprü yapımında kullanılacak olan meşe ve çırallı çam dayanıklı yapısından dolayı tercih edilmişti. Böylece köprünün uzun süre sağlam bir şekilde kullanılması sağlanmış olacaktı. Bütün bu özelliklerinin yanı sıra köprü yapımında bu ağaç türlerinin seçilmesindeki en önemli sebep elbette ki her iki ağaç türünün de maliyetinin düşük olmasıdır. Sonuç olarak yapılan incelemelerin ardından çalışmalara bir an önce başlanması ve Hüdavendigâr Vilayeti'nin her sene köprünün tamir ve bakımını yapmakla görevlendirildiği ıslah çalışmalarının devletin kendi kaynaklarını kullanarak yapılmasına karar verilmiştir (BOA.BEO.2199/164882).

Gölü'nde yürütülen bataklık ıslah faaliyetlerinin belki de en geniş kapsamlısı bölgeye adını veren göl ve çevresindeki bataklıklarda gerçekleştirilmiştir. Gölü bataklığı etrafında bulunan Aktaş, Derecikören, Cımsıkı, Arıcaklar, Dereli, İncirli, Çiftlik, Gölü ve Türkmen köylerinin havasını kirleterek sıtmaya sebep olan bu bataklıkların kurutulması bölge halkının sağlığı için son derece önemli olmuştur. Böylesine geniş bir alanda yürütülecek ıslah çalışmalarının ihale usulü uygulanmasına karar verilmiştir. Açılan ihaleye avukat Ahmed Saki Bey ile tüccar Mehmed Ali Bey talip olmuştur. Ahmed Saki Bey ve Mehmed Ali Bey 26 Haziran 1905 tarihinde Ticaret ve Nafia Nezareti'ne yazdıkları arzuhalde ihaleye talip olduklarını ve bataklıklar kurutulduktan sonra ıslah edilmiş olan arazi gelirinin hissesinden kamu menfaatine yüzde1'i Hamidiye Sanayi Mektebi'ne ve yüzde1'i Hamidiye-Hicaz Demiryolu İdaresi'ne verileceğini dile getirmişlerdir.

İmtiyaz sahiplerinin yüzde 2'lik hisse teklifi vilayet meclisince yeterli görülmemiş ve 23 Aralık 1905 yılında Hüdavendigâr Vilayeti valisi imzasıyla Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gönderilen yazıda Ertuğrul Sancağı'ndaki Gölü bataklığını kurutmak üzere verilen teklifin liva meclisince uygun görülmediği ifade edilmiştir. Vilayet Meclisi tarafından alınan karara göre ıslah edilecek araziden kamu menfaatine bırakılacak hissesinden yüzde 2,5 Hamidiye-Hicaz Demiryolu İdaresi'ne yüzde 2,5 Hamidiye Sanayi Mektebi'ne verilmek üzere toplamda yüzde 5 hisse verilmesinin uygun görüldüğü ifade edilmiştir.

Vilayet Meclisi ve ihaleye talip olan müteşebbisler arasında anlaşmazlık konusu olan hisse bedeli Şura-yı Devlet'te yapılacak olan görüşmelere bırakılırken Ahmed Saki Bey ve Mehmed Ali Bey ihaleyi almak için çalışmalarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Ahmed Saki Bey ve Mehmed Ali Bey, daha önce bölgede inceleme yapan Hüdavendigâr Vilayeti teftiş heyetinin hazırladığı harita ve raporu yetersiz bulmuşlardır. Bu yüzden yeni bir harita hazırlayan Ahmed Saki Bey ve Mehmed Ali Bey'in hazırladıkları harita ve rapor Nafia Nezareti tarafından incelenmiş ve ıslah faaliyetlerini yürütmek üzere ruhsatın kendilerine verilmesi uygun görülmüştür. 27 Ocak 1906 tarihinde Ahmed Saki ve Mehmed Ali Bey ile Ticaret ve Nafia Nazırlığı muavini arasında Gölü bataklığını kurutmak için imzalanan ruhsatnameye göre kanal gölün doğu ucundan açılacak ve 3 bin metre uzunluğunda 12 metre

genişliğinde inşa edilecek ve kanalın her bir metresi 30-40 kuruşa mal olacaktır. Böylece gölün kuzey batı kısmında az bir alanda yapılabilen zirai üretimin ovanın tümünde yapılması sağlanacaktır.

Şekil 3. Ahmed Saki Bey ve Mehmet Ali Bey'in gölü kurutmak için hazırladıkları planlar.

Kaynak: BOA.Y.A.RES. nr:137/4

Ruhsatname şartlarına göre bataklıkların 3 sene içerisinde kurutulmasına karar verilmiştir. Şayet bu süre zarfında bataklıklar kurutulmazsa imtiyaz sahibinin ruhsatı iptal edilecektir. Yapılacak olan ıslah çalışmasının 1200-1500 Osmanlı lirasına mâl olacağı ifade edilirken açılacak olan kanalın güzergahında toprak kazılırken kaya gibi sert alanlara rastlandığında işçilik artacağından fiyatın biraz daha yükselebileceği de belirtilmiştir (BOA.ŞD.1223/2).³

Sonuç olarak Şûra-yı Devlet Dairesi Meclisi tarafından 26 Nisan 1906 tarihinde Sürmeli, Aktaş, Derecikören, Cımişkı, Arıcaklar, Dereli, İncirli, Çiftlik, Göldağı ve Türkmen köylerini içine alan Gölpazarı bataklığını kurutma imtiyazı Mehmed Ali Bey ve Ahmed Saki Bey'e verilmiştir. Gölpazarı bataklığının kurutulma işi sadrazam onayını da aldıktan sonra ayrıntılı rapor ve haritalar Ticaret ve Nafia Nezareti ile Hüdavendigâr Vilâyeti'ne gönderilerek derhal ıslah işlemlerine başlanmasına karar verilmiştir. İmtiyaz sahipleri ile Hüdavendigâr Vilayet meclisi arasında anlaşmazlık konusu olan arazinin kamu menfaatine bırakılacak hisse bedeli ise yüzde 1,5 Hamidiye Sanayi Mektebi'ne yüzde 1,5 Hamidiye-Hicaz Demiryolu İdaresi'ne verilmek üzere toplamda yüzde 3 olarak kararlaştırılmıştır.

27 Nisan 1906 yılında Sadrazam Mehmet Ferit Paşa tarafından padişaha sunulan tezkirede Gölpazarı bataklığının kurutularak ziraat alanı olarak kullanılacak olan ıslah çalışmalarıyla ilgili bilgi verilmiştir. Buna göre ıslah çalışmasında imtiyaz sahiplerine hiçbir muafiyette bulunulmayacağı gibi kendilerinden istimlak talebi de olmayacaktır. Bataklığın temizlenmesinden sonra arazinin komşuları yahut sahipleri arasında bir anlaşmazlık yaşanmaması için tapu memuru, evkaf muhasebecisi ve meclis idare azasından oluşan bir komisyon tarafından ıslah çalışmaları dikkatle takip edilecektir. Ayrıca bu komisyon tarafından bataklıkların kurutulacağı alanın haritası çizilerek arazide hakkı bulunanlar ve komisyon üyelerince imzalanacaktır. İkinci olarak haritada resmedilen sınırların başlıca noktaları arazi üzerinde yapılacak temeller üzerine taşlar dikilmek suretiyle sınırları belirlenmelidir. Üçüncü olarak bataklıkta ara sıra tohum ekilebilir yerler olursa haritada özel renklerle işaretlenerek ve o tür yerlerin kurutulacak arazi olmadığı belirtilmelidir. Dördüncü olarak, harita komisyonca tasdik edilmeli ve tasdiklenen harita ile komisyon tarafından verilecek mazbata üzerine meclis idaresi ruhsatı rapor ve harita suretleri ile beraber onaylamalıdır. Sonuç olarak Gölpazarı bataklığının kurutulması hem bölge halkı için hem de hazine için büyük yarar sağlayacaktır (BOA.Y.A.RES.137/4).

Sadrazam tarafından da ruhsatnamenin onaylanmasının ardından derhal işe başlanması bildirilmişse de ruhsatname padişah onayını alamamış ve aradan yaklaşık bir sene geçtikten sonra 25 Mart 1907'de Ahmed Saki Bey ile Mehmed Ali Bey ruhsat taleplerini tekrarlamışlardır. Sadrazam aracılığı ile padişaha sunulan arzda mezkûr bataklıkların kurutulma imtiyazını alan Ahmed Saki Bey ile Mehmed Ali Bey'in ruhsat talebi Ticaret ve Nafia Nezareti ile Şûra-yı Devlet'in onayını almış olduğu ancak padişahın onayını almadıkları için taleplerini yenilediklerini, padişahın onayından sonra derhal çalışmalara başlanacağını ifade etmişlerdir. Neticede bataklık imtiyazı için yaklaşık 3 sene bekleyen Mehmed Ali Bey ve Ahmed Saki Bey 17 Mayıs 1908 tarihinde padişahın onayından sonra çalışmalara başlamışlardır (BOA.Y.A.RES.145/21). Bu tarihten sonra ıslah çalışmalarının akıbeti hakkında herhangi bir bilgi olmasa da 29 Temmuz 1937 tarihli Cumhuriyet arşivinde yer alan bir belgede imtiyaz sahiplerinin 1912 yılında araziye tapuya kaydettirdikleri bilgisi yer almaktadır (BCA.158/111/1).

yıkılması ve yolların kapanmasıyla ulaşım da aksamıştır. Konuyla ilgili bir örneğe 1911 yılında rastlanmaktadır. 1911 yılı bahar aylarında meydana gelen ve 48 saat aralıksız süren yağmur sonrası Bursa ve çevresinde birçok köyde heyelan yaşanmış, yerleşim yerleri ve tarım arazileri sular altında kalmıştır. Gölpazarı'nda da oldukça etkili olan yağışlar bölgedeki birkaç köyde hasara sebep olmuştur. Gölpazarı'nda da etkili olan yağışlar neticesinde Hacıdurmuşlar, Ağahacılar ve Bedi (Üzümlü) köylerinde heyelan meydana gelmiş ve yerleşim yerleri ve geçimlerini kaybeden bu üç köyden toplam 79 hanenin evleri yıkılmıştır. 5 Mayıs 1911 tarihinde Bedi köyü imamı, köy muhtarı ve köyün 4 azasından oluşan heyetin imzasıyla yazılan şikâyet dilekçesinde 58 hanelik köyün 9 hanesinin tamamen yıkıldığı 49 hanenin ise tehlikede olduğu yazılmıştır. 291 kişiden oluşan köy halkı yıkılan evlerinin yeniden inşa edilmesi ve köylerinin de güvenli olan başka bir yere taşınmasını talep etmiştir.

Şikâyet dilekçesi üzerine bölgeye incelemeye giden Hüdavendigâr Vilayeti teftiş heyeti 7 Haziran 1911 yılında yazdıkları raporda Bedi köyünde yer alan 58 hanenin yerinde görülüp incelendiği, tamamen yıkılan ve hasar gören evler dışında nüfus kaybının da olduğunu bildirmişlerdir. Ayrıca yapılan incelemelere göre düz bir arazi üzerine kurulan köyün yeniden aynı yerde inşa edilmesinin tehlikeli olacağından köyün zemini sağlam olan bir yere naklinin uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Bununla birlikte yıkılan hanelerin yeniden inşa masrafı 3 bin liraya, köyün tamamı zarar gördüğünden başka yere nakledilmesi ise 78.500 kuruş mâl olacaktır.

Afetzede bir başka köy 25 haneden oluşan Hacı durmuşlar ise tamamen yıkılmıştı. 114 nüfuslu köyün 78'i afettede olup yardıma muhtaçtı. Yıkılan 15 hanenin yeniden inşası için gereken masraf 2500 kuruş olmak üzere toplamda 54 bin kuruştı. Üçüncü afettede köy olan Ağa Hacılar ise 10 hane 57 nüfustan oluşmaktaydı. Köyün 6 hanesi yıkılmıştı ve yıkılan her hanenin 300 kuruş masrafla yeniden inşa edilmesi gerekmekteydi. Ağa Hacılar köyünde yeniden yapılacak hanelerin masrafı ise 22 bin kuruştı. Hem meskenleri hem de geçimlerini kaybeden ve toplam 79 hane ve 393 nüfustan oluşan Bedi (Üzümlü), Hacıdurmuşlar ve Ağa Hacılar köylerinin geçimleri ve yerleşim yerlerini yeniden temin edebilmeleri için yapılacak toplam masraf ise 154.500 kuruştı.

Hüdavendigâr Vilâyeti 9 Haziran 1911 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda afetzedelerin oldukça zor durumda olduğunu ve henüz istenilen yardımların gelmediğini dile getirmiştir. Bunun üzerine 11 Haziran 1911 yılında Dahiliye Nezareti ve Sadrazamın onayı alındıktan sonra 154.500 kuruşluk toplam masrafın Hazine ve Maliye Nezareti tarafından karşılanarak biran evvel yeni meskenlerin inşasına ve afetzedelerin diğer tüm ihtiyaçlarının karşılanmasına karar verilmiştir (BOA.DH.MTV.16/18).⁵

Gölpazarı bu tarihten sonra da değişik zamanlarda sel ve taşkınlara maruz kalmıştır. Ancak geçen süre içerisinde nüfusun artması ve plansız yerleşim bölgede yaşanan sel ve taşkınların verdiği zararlarının etkilerini arttırmıştır. Örneğin 1911 yılında yaşanan heyelan sonrası çukur bir sahada yer aldığı için zemini sağlam başka bir yere taşınması planlanan Bedi köyü için gereken önlemler alınmadığı için 1940 yılında gelindiğinde köy yeniden sele maruz kalmıştır. Bilecik Vilayeti'nden Dahiliye Vekaleti'ne yazılan telgrafta 1 Temmuz 1940 yılında yağan yağmur ve dolu sonrası Gölpazarı Kazası köylerinde 1500 dönüm bağ, buğday ekili 400 dönüm arazi ve arpa ekili 450 dönüm arazi hasar

görmüştür. Dahiliye Vekâleti Baş Vekâlet'e sel ve sonrasında meydana gelen zararları bildirmiş ve gereken çalışmalara başlandığını, Ziraat Vekâleti ve Kızılay Cemiyeti'nin gerekli yardımların yapılması hususunda bilgilendirildiğini ifade etmiştir (BCA.118/831/3).

Bu olaydan kısa bir süre sonra 1949 yılında Gölpazarı'nın bazı köyleri yeniden dolu yağışına teslim olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi Bilecik İl İdare Kurulu başkanı Adil İleri tarafından 16 Haziran 1949 yılında partinin genel merkezine yazılan dilekçede Gölpazarı ilçe teşkilatından gelen yardım dilekçelerinden bahsedilmiş ve bölge halkının oldukça zor durumda olduğu ifade edilmiştir. 1949 yılı haziran ayında meydana gelen dolu yağışı sonrası Gölpazarı'na bağlı Bedi köyü ile beraber, Türkmen, Kümbet, Kavanozlar ve Tekeçiler köylerinin bağ ve bahçeleri tamamen harap olmuştur. Dolu yağışı evlere de zarar vermiş ve evlerin camları kırılmış, çatılardaki kiremitler hasar görmüştür.

Geçimlerini bağ ve bahçe mahsullerini satarak sağlayan ve 220 haneden oluşan Bedi Köyü, dolu yağışı sonrası tüm ürünleri zarar gördüğünden köy halkının gelecek sene için mahsulleri kalmamıştır. Türkmen, Kümbet, Kavanozlar ve Tekeçiler köyleri ise kısmen hasar gördüğü dolu afeti sonrası, ekim dönemi bittiği için ektikleri mahsullerden yüzde 20 oranında hasılat alabileceklerdi. Bu yüzden Türkmen, Kümbet, Kavanozlar ve Tekeçiler köylerinin gelecek yıl ekmeleri için tohum ihtiyaçlarının devlet ofislerinden karşılanmasına karar verilmiştir. Bedi Köyü'nün ise gelecek sene kış mevsimi için yiyecek yardımına ve hasar gören evlerin tamiri gibi diğer tüm ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir. Bu yardımları gerçekleştirmek üzere çalışmalara başlandığını bildiren Bilecik İl İdaresi afetzede halkın arazi vergileri ve banka borçlarının gelecek sene için ertelenmesini ve merkezden de gerekli yardımların yapılmasını talep etmiştir (BCA.1582/449/1).

Gölpazarı'na bağlı Bedi (Üzümlü) Köyü, 1961 ve 1980 yıllarında yeniden heyelana maruz kalmıştır. Bölgede sıklıkla yaşanan heyelan sonrası Bedi köyü İmâr ve İskân Bakanlığı tarafından incelemeye alınmış ve 11 Kasım 1980 tarihinde jeologlar tarafından zemin etüdü yapılan köyün başka bir yere nakline karar verilmiştir. Rapora göre; Bedikayası tepesinin yamaçlarında kurulu olan köyün topoğrafyası az bir eğime sahiptir. Bağcılık ve hayvancılıkla geçimini sağlayan Bedi köyü Gölpazarı'na 27 km. Bilecik'e 35 km. uzaklıkta olup köye ulaşım kışın güçleşmektedir. Köyün jeolojik olarak değerlendirilmesinde toprak kalınlığının 1-2 metre olup ve kil ve kumtaşından oluştuğu ifade edilmiştir. Heyelanın meydana geliş şeklinin çatlama ve oturma şeklinde olduğunun ifade edildiği raporda heyelanın bazı evlerde çatlaklar ve zeminde kaymalar meydana getirdiği bildirilmiştir. Hasar gören evler krokide de belirtilmiştir. Krokide belirtilen evlerin bir kısmı sahipleri tarafından tamir edilmiş olsa da alınacak önlemlerin uzun ömürlü ve ekonomik olmayacağı da açıktır. Bundan dolayı krokide belirtilen hattın doğusunda kalan evlerin başka bir yere nakledilmesi uygundur. Diğer evlerin ise senede bir kez kontrolleri yapılmalıdır. Daha da önemlisi köyde yeni ev yapımının yasaklanması ve nakledilecek yerin de afete maruz bölge olarak ilan edilmesi gerekmektedir.

Bu raporun ardından Bedi köyü, Bakanlar Kurulu'nun 18 Mayıs 1981 tarihli kararı ile "afete maruz bölge" olarak ilan edilmiştir (BCA.425/299/4)⁶ Bedi (Üzümlü) köyü bu tarihten sonra 1991 ve 1993 yıllarında olmak üzere iki defa daha heyelana maruz kalmıştır. Bölge en son 29 Ocak 2021 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile afete maruz bölge olarak ilan edilmiştir. Gölpazarı'nda sel ve heyelan riski

yüksek Reşadiye mahallesi ve Seyfilar mahallesi de 1992, 1993 ve 2010 yıllarında yaşadığı afetlerden dolayı afete maruz bölge olarak ilan edilmişlerdir (AFAD,2021:76-78, ve 133).

Bir bölgenin afete maruz bölge olarak ilan edilmesi o yerin olası afet durumunda yaşanacak riskleri en aza indirmek ve gereken önlemleri almak için yapılan planlamaları içermektedir. Ancak bu örneklerde görüldüğü gibi aynı bölgede benzer sorunun belirli aralıklarla tekrar yaşanması afete maruz bölge kararının pratikte bir fayda sağlamadığını göstermektedir. Afet yönetiminin planlı bir şekilde uygulanmaması, yapılan düzenlemelere uyulmaması Gölü Bedi Köyü'nde benzer sorunların yaşanmaya devam etmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte yapılan kanun ve düzenlemelerin uygulanmamasında merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarını yerine getirmekte yetersiz kaldığı da anlaşılmaktadır.

Gölü'nde sel ve heyelanla mücadele konusunda bölgenin coğrafi özellikleri dikkate alınmadan imar ve iskân müsaade edilmiş ve bunun sonucunda da bölge sık sık sel ve taşkınlara maruz kalmaya devam etmiştir. Yaşanan sel, taşkın ve heyelanın en büyük zararı tarım arazilerine verdiği görülmüştür. Bu durum sık sık sel ve heyelana maruz kalan arazilerde tarımsal verimin düşmesine sebep olmuştur. Buradan anlaşıyor ki ıslah çalışmalarında hedeflenen ekonomik kalkınmanın geliştirilmesine dair beklenen fayda tam anlamıyla sağlanamamıştır.

8. Tartışma ve Sonuç

Bataklıklar ve göller iklim değişiklikleri, kıtlık, salgın hastalıklar gibi doğal faktörler ile tarım ve ticari faaliyetler, yeni yerleşim alanlarının açılması, şehirleşme gibi insan kaynaklı faktörlerden dolayı dönüştürülmüşlerdir. Sanayi, ticaret ve şehirleşme gibi alanlarda insanların ihtiyaçlarına yönelik dönüştürülen bu alanların çevresel etkileri tıpkı göç ve salgın hastalıklar gibi belirli bir bölgeyle sınırlı kalmamıştır. Arazi kullanımında meydana gelen değişiklikler, ormansızlaştırma, su kaynaklarının bilinçsizce tüketimi gibi çevresel tahribatlar uzun vadede ekosistemin bozulmasına ve iklim değişikliklerine neden olmuştur. Bataklıkların kurutulması ve göllerin ıslah edilmesi çalışmalarının çevre tarihi açısından ilişkisi de bu noktada önem kazanmaktadır.

Bu bağlamda, Gölü'nde yürütülen bataklık ve gölün kurutulması çalışmalarının bölgenin iklim ve coğrafi özelliklerine uyumlu yürütülemediği uzun vadede gerçekleşen çevresel etkilerden anlamak mümkündür. Gölü'nde göl çevresinde başlayan nüfus yerleşimi 19. yüzyılın sonlarında meydana gelen göç hareketleri sebebiyle değişmiştir. 19. yüzyıldan sonra muhacir iskânıyla artan nüfus Gölü ovasının doğu ve batı yönünde yerleştirilmiştir. İlerleyen dönemlerde giderek yerleşimin daha dağınık gelişme gösterdiği Gölü'nde iskân faaliyetlerinin bölgenin topoğrafyasına uygun olmaması ve artan nüfusa yerleşim yeri bulma ihtiyacı yanlış arazi kullanımını da beraberinde getirmiştir. Tarım arazilerinin iskân açılması ya da sel, heyelan ve deprem gibi doğal afet riski yüksek bölgelere uyumlu şehirleşmenin olmaması ıslah çalışmalarının aksamasında belirleyici olmuştur.

Bataklıkların nehir ve göllerin ıslahı çalışmalarını aksatan bir diğer etken ıslahı yapılan arazi, nehir ve gölün yeniden eski halini alması olmuştur. Gölü örneğinde de görülen bu durumun sebebi; ıslah çalışmalarında yapılan kanal, set, bent ve köprü gibi yapıların düzenli bakımlarının

yapılmamasıdır. Halbuki hatırlanacağı üzere bataklıkların kurutulması şartlarında ıslahı yapılacak olan bölgede komisyon kurulması şart koşulmuştu. Bununla ıslah edilen arazi, nehir ve gölün yeniden eski haline gelmemesi amaçlanmıştı. Ancak ne yazık ki aynı bölgede belirli aralıklarla yaşanan olaylar kurulan komisyonların görevlerini yerine getirmediklerini göstermiştir. Buradan merkezî ve yerel yönetimde denetim mekanizmasının iyi çalışmadığı da anlaşılmaktadır.

19. yüzyılda başlayan bataklık, nehir ve gölün ıslahında projeler üretilerek bölgenin tarımsal verimliliğini devam ettirilmesi için yürütülen çalışmalara bakıldığında maddi imkansızlıklar ve Balkan Savaşları (1912-1913) ile I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) sebep olduğu siyasi kargaşanın sürecin aksamasında etkili olduğu söylenilebilir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise bataklıkları kurutmanın en temel sebebi sıtma hastalığının artması olmuştur. 20. yüzyılın ortalarına kadar devam eden bu sürecin iklim ve çevre üzerine etkileri ise 21. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. İklim değişikliğinin neden olduğu ani hava olayları hem çevresel tahribatı arttırmış hem de yerleşim yeri ve tarım arazilerine zarar veren sel, taşkın ve heyelan gibi doğal afetler ekonomiyi de ciddi hasarlar vermiştir.

Bu bağlamda Gölpazarı'nda yürütülen ıslah çalışmalarında iklim, coğrafi koşullar ve bataklıkların ekolojik faydaları gibi etkenlerin göz ardı edilmesi bu çalışmalardan beklenen faydaların sağlamadığını göstermektedir. Gölpazarı ve çevresi, düz arazi yapısından dolayı sel, heyelan gibi olası doğal afetlerde yüksek risk taşımaktadır. Diğer yandan insan kaynaklı değişimler sonrası ekolojik dengenin bozulması çevresel tahribatlara da neden olmuş ve bu tahribat neticesinde doğal afetlerin ve ani değişen hava olaylarının olumsuz etkileri daha yoğun hissedilmiştir.

Sonuç olarak Gölpazarı örneğinden anlaşılabileceği gibi tarım, ticaret, ekonomi ve şehirleşme gibi faaliyetlerin ekolojik dengeyi bozmadan yürütülmesinin hem iklim değişikliğinin hem de doğa olaylarının sebep olduğu zararları en aza indireceği ve bu olumsuz durumlarla mücadele etmeyi kolaylaştıracağı muhakkaktır.

Notlar

¹Bilindiği üzere zemin sıvılaşmasının yüksek olması bölgede yerleşim alanlarının dikkatli bir şekilde seçilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Zemin sıvılaşması yüksek olan bölgede olası yaşanacak deprem, sel ve heyelan gibi doğal afetlerin olumsuz etkileri daha şiddetli olabilmektedir. Nitekim Gölpazarı'nda meydana gelen sel ve heyelanların ele alındığı çalışmanın ilgili bölümünde de görüleceği üzere Gölpazarı'nın yerleşim yeri olarak riskli bölgelerinde yaşanan afetlerin etkileri daha yıkıcı olmuştur.

²Belgede demiryolu bağlantısının konumu ile ilgili bilgi verilmese de 15 Mayıs 1891'de açılan Lefke-Bilecik hattında yer alan ve bölgeye en yakın tren istasyonu konumunda bulunan Vezirhan istasyonu olma ihtimali yüksektir. Vezirhan'ın bölgeye yakınlığı 1910 yılında Erkan-ı Harbiye tarafından hazırlanan İzmit ve çevresinin gösterildiği haritadan da görülebilir. Gölpazarı göl ve bataklığı ile çevre yerleşim yerlerinin de resmedildiği harita ve 1923 yılına ait harita için bk. Ek.1.

³Ahmed Saki Bey ile Mehmet Ali Bey'e verilen ruhsatname için bk. Ek.2.

⁴Gölpazarı'nın heyelan riski yüksek bölge olması günümüzde hala devam eden bir sorundur. Nitekim Afet ve Acil Durum Başkanlığı tarafından 2021 yılında hazırlanan raporda Bilecik'in Yenipazar ilçesi ile birlikte Gölpazarı ilçesi de heyelan riski yüksek bölge olarak bildirilmiştir. AFAD, (2021), İl Afet Risk Azaltma Planı, Bilecik, 76.

⁵Afetten zarar gören Hacıdurmuşlar, Ağahacılar ve Bedi (Üzümlü) köylerinin nüfus bilgileri ile afetin verdiği zararların yer aldığı defter için bk. Ek.3.

⁶Bedi Köyü için İmâr ve İskân Bakanlığı'nca hazırlanan krokisi ve etüt raporu için bk. Ek. 4 ve Ek.5.

Referanslar

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, (AFAD, 2021). *İl Afet Risk Azaltma Planı*, Bilecik.
- Alkan, M. S. (2022). *Bilecik bölgesi sismik tehlikesinin ve zemin sıvılaşma potansiyelinin belirlenerek sıvılaşma risk haritasının oluşturulması*, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden edinilmiştir.
- Barbier, E., Acreman, M., Duncan, K. (1997). *Economic Valuation of Wetlands: A Guide For Policy Makers and Planners*, Ramsar Convention Bureau.
- Başkaya, Z. (2011). Gölpazarı'nın Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 16(25), 133-161. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunidcd/issue/2453/31236> edinilmiştir.
- Başkaya, Z. (2018). Bilecik ili'nde topografik faktörlere göre (yüksekti, eğim, bakı) nüfusun ve yerleşmelerin dağılışı, içinde Erdoğan, T., Atayeter, Y. (Ed.) *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Araştırmalar-VI*, (89-106), Ankara:Gece Kitaplığı.
- Batur, M. (1964). Gölpazarı: Adı, Kuruluşu, Folkloru, *Türk Folklor Araştırmaları*, 174, 3280-3282. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://turkfolklorarastirmalari.com/pdf/174.pdf](https://turkfolklorarastirmalari.com/pdf/174.pdf) adresinden edinilmiştir.
- Berberoğlu, E. (2013). Sulak alan kavramı, sulak alan nedir? Sulak alan sınıflandırması, içinde Meriç, T., Serhan Çağırankaya, S. (Ed), *Sulak Alanlar*, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara:Kayıhan Ajans, 9-38.
- Bilgin, T. (2012). *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/77566> adresinden edinilmiştir.
- Cuinet, V. (1895). *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative: Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie Mineure*, 4, Paris.
- Çoruh, H. (2019). Osmanlı döneminde bataklık ıslah çalışmaları (1840-1920), *Journal of Strategic Research in Social Science*, 5(1), 267-294. doi:10.26579/josress-5.1.16
- Demiryürek, H. (2011). *II. Meşrutiyet Döneminde Bilecik*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/77372> adresinden edinilmiştir.
- Emecen, F. (1992). Bilecik, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6, 154-156.
- Emecen, F. (1998). Hüdâvendigâr, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18, 285-286.
- Gürbüz, E., Seyitoğlu, G. (2014). Gölpazarı Havzası'nın Kuvaterner gelişimi, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 57(2), 1-17. doi:10.25288/tjb.298717
- Menteşe, S., Koca, S. (2022). Tarıma uygun alanların belirlenmesi: Bilecik İli örneği, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 20(2), 395-397. doi:10.33688/aucbd.1081180
- Özgür, M. (1990). Gölpazarı ovası ve çevresinde coğrafi gözlemler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 408-410. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66754/1043943> adresinden edinilmiştir.
- Özkadioğlu, M. (2018). *Gölpazarı Havzası'nın (Bilecik) Mike She Programı ile Bütünleşik Hidrolojik Modeli*, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/handle/11655/5502> adresinden edinilmiştir.
- Öztürk, S. (2007). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla İmar-ı Mülk Hedefinde Yeni Adımlar: Göl, Nehir ve Bataklıkların Islahı*, I. İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri, 7-8 Eylül, İstanbul, 297-311.

- Scott, J. (2023). *Tahula Karşı, İlk Devletlerin Derin Tarihi*, İstanbul:Koç Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, T. (2013). Sulak alan mevzuatı, içinde Meriç, T., Çağırankaya, S. (Ed), *Sulak Alanlar*, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara:Kayıhan Ajans, 81-96.
- Yılmazçelik, İ., Erdem, S. (2017). II. Abdülhamid döneminde Anadolu ve Balkanlarda yürütülen bataklık alanlarının kurutularak ziraî ekonomiye kazandırılması çalışmaları, içinde Gün, F., Erbay, H.İ. (Ed.), *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, İstanbul:TBMM Milli Saraylar 409-413.

Arşiv Kaynakları:

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).
- Sadaret Mektubi Kalemî (A.MKT.) Dosya No:37 Gömlek No:9, Tarih:5 Rebiulevvel 1262 (3 Mart 1846).
- Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.) Dosya No:2199 Gömlek No:164882, Tarih:28 Recep 1321(20 Ekim 1903).
- Cevdet, İktisat (C.İKTS.) Dosya No: 8 Gömlek No:397, Tarih:21Muharrem 1262 (19 Ocak 1846).
- Dahiliye Mütenevvia (DH.MTV.) Dosya No:16 Gömlek No:18, Tarih: 3 Recep 1330 (18 Haziran 1912).
- İrade, Ticaret ve Nafia (İ.TNF.) Dosya No:18 Gömlek No:25 Tarih:16 Rebiulahir 1326 (18 Mayıs 1908).
- Meclis-i Vâlâ. (MVL.) Dosya No: 664 Gömlek No:27, Tarih:25 Recep 1280 (5 Ocak 1864).
- Dosya No:666 Gömlek No:6, Tarih: 4 Şaban 1280(14 Ocak 1864), Dosya No:672 Gömlek No:4 Tarih:25 Zilkade 1280(2 Mayıs 1864).
- Şura-yı Devlet (ŞD.). Dosya No:1223 Gömlek No:2 Tarih: 18 Safer 1324 (13 Nisan 1906).
- Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES.). Dosya No:137 Gömlek No:4 Tarih: 3 Rebiulahir 1324 (27 Mayıs 1906), Dosya No:145 Gömlek No:21, Tarih: 10 Safer 1325 (25 Mart 1907).
- Haritalar (HRT.H.). nr:957, 29 Zilhicce 1341(12 Ağustos 1923).
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).
- Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı Tarih: 18 Mayıs 1981.
- Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, Tarih:22 Temmuz 1937.
- Siyasi Partiler, Tarih:6 Ocak 1940.

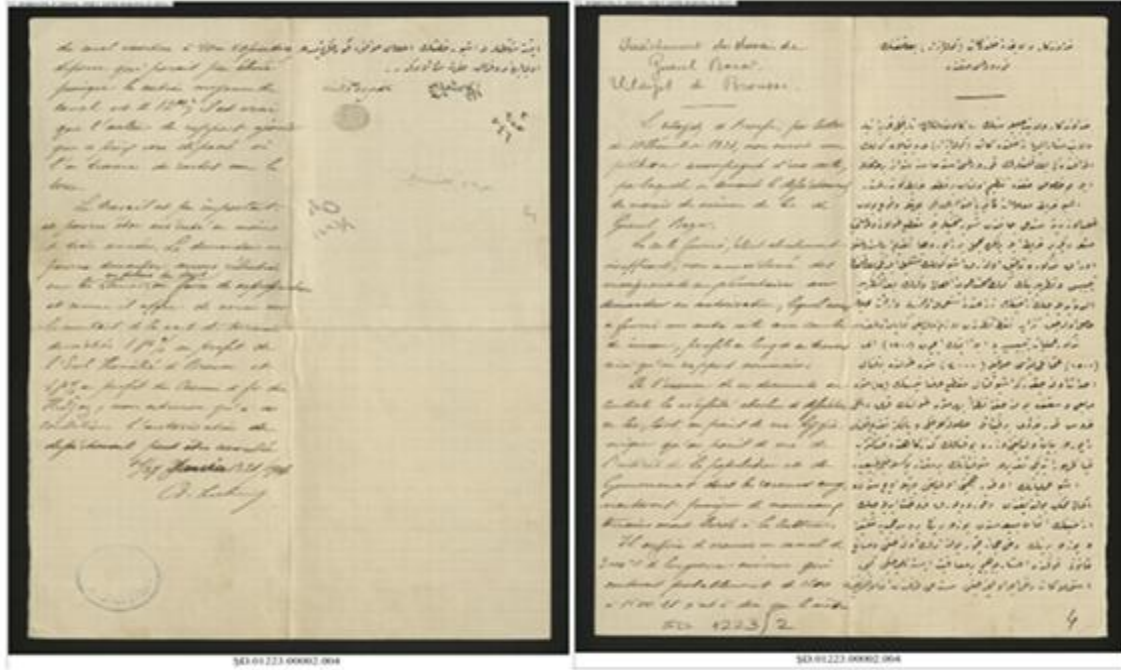
Ekler

EK 1: Erkan-ı Harbiye tarafından hazırlanan 1910 tarihli haritada Gölü ve çevresi

12 Ağustos 1923 tarihli Bursa, Yenişehir, Bilecik, Bozüyük, Kütahya ve Eskişehir'in yer aldığı haritada Gölü. BOA.HRT.H nr:957, H.29.12.1341

EK 2: Ahmet Saki Bey ve Mehmet Ali Bey'e Gölpazarı bataklığını kurutmak üzere verilen ruhsat izni

EK 3: Gölpazarı'na bağlı afetzedede Bedi, Hacıdurmuşlar ve Ağahacılar köylerinin nüfus bilgileri ve afetin verdiği hasarı gösteren defter

EK 5: İmâr ve İskân Bakanlığı'nce 1980 tarihinde hazırlanan Gölpazarı Üzümlü Köyü Etüt Raporu